

Mekân ve İmkan: Hukuk Sosyolojisinde Bir Saha Uygulamasının Yol Haritası

Eylem ÜMIT*

"Yöntemi bulmak ve bilimi oluşturmak gerekir."
Sartre

Bir çok orta sınıf kentlinin yaptığı gibi belli bir mesafeden izlediğim çocuk suçluluğu olgusu, kardeşimin tiner bağımlısı çocukların saldırısına uğramasının ardından benim ve ailemin gündemini uzun süre işgal etti. Bu acı deneyim, olguya ilişkin bir çok soru ile aramdaki mesafeyi azaltırken bu sorulara samimi ve inandırıcı yanıtlar bulma ihtiyacımı artırdı: Neden kentin en işlek caddesinde, merkezinde, yani kalbinde olmuştu olay? Bu tür kentsel mekanlar ile çocuk suçluluğu arasında ne tür bir ilişki vardı? Bu sorular beni mekân kuramının ortaya koyduğu temel kavramlar ve varsayımlar üzerine düşünmeye itti ve bu açıdan bakıldığında meselenin, kent sosyolojisinin yürüttüğü tartışmayla olan ilgisi çok açıktı. Aslında çocuk suçluluğu, birden çok disiplinin ilgilendiği multi-disipliner bir çalışma alanıdır. Suç hukuki olduğu gibi aynı zamanda sosyolojik bir olgudur. Kriminoloji, adli tıp ve gelişim psikolojisi de hukuk ve sosyolojinin yanı sıra çocuk suçluluğu olgusuna farklı açılardan bakış geliştiren disiplinlerdir. Çocuk suçluluğu olgusuna ilişkin soruların yanıtını arayan bir çalışmanın bu çok disiplinli yapı üzerine kurulması kaçınılmaz olduğu için doktora tez çalışmasının iskeleti bu disiplinlerin kavramları ve metodolojisi ışığında oluştu.

Olguya ilişkin yukarıda yer verdiğim ilk soru, mekân kuramının, mekânın insan eylemleriyle biçimlenen aynı zamanda insanın eylemlerini biçimlendiren bir kategori olduğu varsayımına götürerek olgunun mekansal bağlantısını fark etmeme neden oldu. Şairin söylediği gibi "insan yaşadığı yere benzer" miydi? Bilindiği gibi mekânın

(1) "İnsan yaşadığı yere benzer,
O yerin suyuna, o yerin toprağına benzer.
Suyunda yüzen balığa,
Toprağına iten çiçeğe,
Dağlarını, tepelerinin dumanlı eğilimine.
Konya'nın beyaz,
Antep' in kırmızı düzlüğüne benzer.
Göğüne benzer ki gözyaşları mavidir.
Denizine benzer ki dalgalıdır bakışları,
Evlerine, sokaklarına, köşe başlarına,
Öylesine benzer ki.
Ve avularına,
(Bir kuyu halkasıyla sıkıştırılmıştır kalbi)
Ve sözlerine,
(Yani bir cep aynası alım-satımına belki)
Ve bir gün birinin bir adres sormasına benzer.
Sorarken sorarken üzünçlü bir ev görüntüsüne,
Camcinin cam kesmesine,
Dülgereğin rende tutmasına,
Öyle bir çığır yakımına,
Birin gazoz açmasına,
Minibuslerine, gecekondularına,
Hasretine, yalanına benzer.
Anısı ıssızlıktır.
Acısı bilinçtir...."

Edip Cansever, Mendilimde Kan Sesleri.

(* Dr., Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı Öğretim Görevlisi.

toplumsal bir kategori olarak ele alınması ve suça ilişkisinin kurulması düşüncesinin geçmişi 60'lı yıllara ve Chicago okuluna kadar götürülebilmekte. Ancak mekânın insan eylemleri üzerindeki belirleyiciliğini hakıyla teslim edebilmek için Chicago okulu ve ardıllarınınkinden farklı olarak mekânın, fiziksel ölçekleri aşan bir biçimde ortaya konduğu bir paradigmaya ihtiyaç duyulduğu düşüncesindeyim. İşte bu noktada Bourdieu'nun "mekânın ruhu", "mekânın duygusu" dediği "habitus" kavramını, mekânın fiziksel ölçeklerin ötesinde bir toplumsal kategori olarak ele alınmasına imkan tanıdığı için çalışmamın anahtar kavramı olarak belirledim. Habitus kavramının işaret ettiği geniş anlam çerçevesi dahilinde suça karışan çocukların yaşadıkları toplumsal ortamı gözlemek, onların yaşam alanlarına ilişkin algılarını ve duygularını izlemek önem kazandı. Dolayısıyla, kentte suça karışmış çocuklar üzerine yapılan bir çalışmanın, çocukların kentsel mekanlara ilişkin bakışları ve yorumlarından yola çıkarak olguyu anlamaya yardımcı olabileceği sonucuna ulaştım. Sorun böyle bağlantısal bir biçimde ortaya konduğunda, çalışmanın kuramsal açıklamalarla sınırlandırılmayacağı ve sahadan verilerin toplanması gereği açıkça belirdi.

Olguya ilişkin ikinci sorunsalı yine yaşam deneyimi su yüzüne çıkardı. İlk olarak, kardeşimin uğradığı saldırıda rapor tutan polisten, daha sonra bir çok devlet görevlisinden duyduğum "kaybedecek hiçbir şeyi yok bunların" sözü, yanıtlanması gereken bir soruyu daha gündemime taşıdı. Kaybedecek hiçbir şeyi olmayan onlar ve sahip olduklarını kaybetmekten korkan bizler biçiminde görünen bu toplumsal yarıl-

maya, hangi süreçler ve yapılar sebep olmuştu? Söz konusu toplumsal yarılmayı anlamak, ancak bu süreçlerin ve yapıların analiziyle mümkün görünmekteydi. Bu nedenle "anlamak" (verstehende), çalışmanın planlandığı ilk aşamadan son noktanın konulduğu ana kadar esas derdim oldu. Toplumsal bir olguyu anlamak biçiminde formüle edilen sorunsalın, ötekini anlamının ne kadar mümkün olduğuna yönelik bir ipucunu da taşıdığı düşüncesindeyim. Bu düşünce, insan eylemini ve toplumsal davranışı anlamak nasıl mümkün olabilir sorusunun altına çizerken, bilim tarihinde paradigmalara karşı karşıya geldiği bir tartışmayı bu çalışmada selamlamayı kaçınılmaz kıldı. Özellikle Kuhn ve Mannheim'ın adıyla anılan, onların fikirleri çerçevesinde yürütülen tartışmadan oldukça yararlandım. Eleştirel paradigmanın dert edindiği meseleler çalışma konuma ilişkin önemli açılımlar sağladı ve çalışmanın tamamına hakim olan öznel dil, hermenötik bakış bu bağlamda gelişen bir tercihin sonucu oldu. Çalışmada "sınadığım önermeler" ve "aradığım ilişkiler" büyük ölçüde sahayla ilk karşılaşmamdan ve gözlemlerimden çıktı. Bu doğrultuda gelişen metodolojik tercihin bir uzantısı olarak bu çalışmada, ölçmeye ve açıklamaya değil, ilişkisellik aramaya ve eğilim belirlemeye yani olguyu "anlamaya" yöneldim.

Bu nedenle, bir anket hazırlayarak suça karışan çocukların bulunduğu kurumlara yollayıp sonuçları sayısal olarak analiz etmek yerine yorumlayıcı paradigmanın yöntemi olarak bilinen nitel yöntemi çalışmaya esas aldım. Nicel, yani sayısal verilerden ise resmi tamamlamak için yararlandım. Sahadaki verilere ulaşmak için çocuk mahke-

meleri, çocuk polisi, adli tıp, cezaevleri ve işahlevlerinde çocuklarla yüz yüze görüşmeler yaptım. Çalışmamın başlığı "Kentte Suça Karışmış Çocuklarda Toplumsal Ortam (habitus) ve Ceza Ehliyeti Araştırmaları" olduğu için çocukların doğal yaşam ortamlarında da onlarla zaman geçirdim, evlerinde kaldım, sofralarında yemek yedim, onlarla birlikte çalınmış otuyla dolaştım. Böylece saha uygulaması üç yıl süren bir sertivene dönüştü.

Bilindiği üzere nitel çalışmalarda araştırılan doğal ortamın laboratuvar deneylerindeki gibi aynen yeniden yaratılması mümkün olmadığı için bir nitel araştırmanın verileri, bir başka çalışmayla aynen tekrarlanamaz. Bu nedenle her nitel araştırma orijinal ve kendine özgü özellikler taşır. Nitel araştırmanın özgünlüğünün en iyi anlaşıldığı bölüm, çoğu zaman araştırma raporlarıdır. Araştırma raporunda araştırmacının konumunu ve tutumunu açıkça ortaya koyması yani kendi perspektifini okuyucuya sunması, çalışmanın sonunda vardığı sonuçlara hangi yol, yöntem ve algısal tercihlerle ulaştığını göstermesi açısından önemlidir. Araştırmacının sahada doğrudan elde ettiği verileri nasıl topladığı araştırma raporunda anlatıldığı için raporun, öznelliği açıkça yansıtan bir dille yazılması ve raporda birinci tekil şahıs ifade kullanılması, araştırmacının saha uygulamasının bir parçası olmasının doğal sonucudur. Bu gerekçeler ve açıklamalar ışığında, çalışmamın özgün yanının en iyi anlaşıldığını düşündüğüm bölüm olan, veri toplama sürecine ilişkin rapora burada yer vereceğim. Yani hukuk sosyolojisinde bir saha uygulamasının yol haritasını çizeceğim.

İLK KURUM: ÇOCUK MAHKEMESİ

Çocuk suçluluğu konusunda saha uygulamasını da içeren bir çalışma yapmaya karar verdikten sonra, çocuklarla karşılaştığım ilk kurum Ankara Çocuk Mahkemeleri oldu. Araştırmaya başladığım 2003 yılında Ankara'da iki çocuk mahkemesi görev yapmaktaydı. O dönem henüz Çocuk Ağır Ceza mahkemeleri kurulmamıştı ve bu iki mahkeme çocuklara ilişkin ceza yargılamasına tabi her tür davaya bakıyordu. İlk olarak 1. Çocuk Mahkemesi başkanı ile temasa geçtim ve duruşmaları izleyip dosyalar üzerinde çalışma talebimi ilettim. Başkanın yaklaşımı son derece olumlu oldu ve her aşamada çalışmamı kolaylaştıran yardımlarını esirgemedi. Yaptığım çalışma ve kimliğim hakkında kendisine aktardığım sözlü bilgilerin dışında, hiçbir belge veya izne ihtiyaç duymadan duruşmalara katılmamı ve dosyaları inceleyebilmemi sağladı. Mahkeme heyeti üç erkek üyeden oluşmakta ve duruşmalara bir de kadın savcı katılmaktaydı. Yasa gereği çocuk mahkemesi üye ve savcıları çocuğu olan hukukçular arasından seçilmek durumunda olduğundan, üyeler ve savcı evli ve çocuk sahibi idiler. Hatta üyelerin torun sahibi de olmaları dikkat çekiciydi.

Mahkeme salonu duvarında çocukların yaptığı sulu boyaya resimler ve cam kenarında bol miktarda yeşil yapraklı çiçek saksıları vardı. Çocuklar, mahkeme salonuna girdiklerinde resim ve çiçekleri uzun uzun inceliyorlardı. Katibe çocuklara "ablacım" diye hitap ediyordu: "Nüfus cüzdanının yanında mı ablacım?" gibi. Katibe ve mübaşirin deneyimli ve müşfik tavırları gözden

kaçmıyordu. Mahkemedeki sıcak ve gerilimsiz ortam çocukların duruşmadaki tavırlarını etkiliyor, çocukların genellikle rahat ve konuşkan halleri göze çarpıyordu.

Çocuk Mahkemesinde hafta içi her gün duruşma vardı ve sabahtan öğleye kadar devam ediyordu. Üyeler genellikle öğleden sonra odalarında dosyalar üzerinde çalışıyor, başkan da mahkeme salonunda "karara çıkan" dosyaların kararlarını katibeye yazdırıyordu. Mahkemenin dosya yükü bir hayli ağırdı ve dosyaların çoğu bir seneden daha uzun süredir devam eden sonuçlandırılmamış davalara aitti. Her gün yirmiyeye yakın dosyanın duruşması oluyor ve bir sonraki duruşma tarihi üç aydan daha erken bir güne verilemiyordu. Genelde ilk duruşması olan dosyaların tarafları mahkemede hazır bulunurken, çoğunlukla tarafların katılmadığı duruşmalar ortalama beş dakika sürüyordu.

Ankara Barosu CMK servisi, çocuklar için bir avukatın müdafi olarak duruşmada hazır bulunmasını sağlıyordu. Avukatı duruşma sırasında mahkeme salonunda hazır bulunmayan çocuğun duruşması erteleniyor ve Baro'ya duruşmaya gelmeyen avukat hakkında yazı yazılıyordu. Ancak bu çok sık tekrarlanan bir durum değildi ve genellikle avukatlar duruşma sırasında hazır bulunuyordu.

Çocukların büyük çoğunluğu mahkeme salonunda nerede duracağını, ne zaman konuşacağını biliyordu. Mahkemeye ilk defa gelen veya mahkeme hakkında hiçbir bilgisi olmayan çocuklar salona girer girmez kendilerini belli ediyorlardı. Onlara mübaşir müdahale ederek nerede durmaları gerektiğini

gösteriyor, ne zaman konuşmaları gerektiğini, karşıda durup mimikleri ve baş işaretleriyle haber veriyordu. Buna rağmen kendisine soru sorulmadan konuşmaya başlayan veya laf arasına giren çocukları başkan uyarıyordu. Bu istisnai durumlar dışında mahkemeye sanık olarak gelen çocukların büyük çoğunluğunun mahkemenin acemisi olduklarını söylemek oldukça güçtü. Öyle ki, çocukların çoğunluğunun mahkeme heyeti, savcı, katibe, mübaşir, şikayetçi, müdahil ve avukatlardan oluşan mahkeme kompozisyonuna aşinalıkları her hallerinden belli oluyordu. Bu insanlardan kimin ne iş yaptığı, en yetkilinin kim olduğuna ilişkin yargıları mahkeme salonuna girmeden önce oluşmuştu ki, konuşurken kimin gözünün içine bakacaklarını biliyorlar, bu bilgiye dayanarak mahkeme salonundaki herkesi tartıyorlardı. Heyetin oturduğu yüksek kürsünün hemen önünde, kürsiye göre aşağıda kalan bir sırada katibinin yanında oturan bana genellikle kısa bir bakış atıyorlar ve ilgilerini heyet üzerinde yoğunlaştırıyorlardı. Sempatisiyle heyeti etkilemek isteyenler olduğu gibi, duruşu ve konuşmasıyla mahkemeye meydan okuyanlar da vardı. Salona girdiği andan itibaren gözünü başkana dikip kim soru sorarsa sorsun başkana bakarak ters cevaplar veren 16 yaşındaki bir erkek çocuğa başkanın, "korkmuyor musun lan?" demesi üzerine adeta dudaklarının arasından tükürür gibi "Allah'tan başkasından korkmam" diyen çocuk gibi.

Çocukların hemen hepsi sanki ne ile karşı karşıya olduklarına dair bir bilinç ve mahkemenin kudretine dair belli ön kabullerle birlikte mahkeme salonuna adım atıyordu. Çocukların mahkemedeki ifadeleri, bir korkudan çok,

öğrenilmiş- mecburi bir saygının gölgesinde gerçekleşir gibiydi. Konuşmaları hukuki söylemin farkındalıklarını düşündüren küçük ayrıntılarla örülüydü. Evden veya işyerinden hırsızlıklarda sanıklar, olayın gerçekleşme anına ilişkin sorulara benzer muğlaklıkta yanıt veriyor, "bilmem ki hatırladığım kadarıyla hava kararmamıştı" ya da "hava aydınlanmıştı", "biz girdiğimizde gündüzdü" diyorlardı. Polis tutanaklarında olayın gece vuku bulduğuna ilişkin ibarelerin bulunması üzerine, başkan olayın geçtiği yerin meteoroloji müdürlüğüyle, olay günü havanın kaçta karardığının tespit edilmesi için yazışma başlatıyordu. Bu nokta, çocukların önceden hazırlanarak geldiği durumlardan sadece biriydi. Suçun sabit bulunması halinde, gece işlendiği tespit edilirse verilen cezanın artacağını bildiklerinden olsa gerek, hırsızlık suçundan sanık olan hiçbir çocuğun "geceydi" dediğine tanık olmadım. Gözcülük yaptığı iddiasıyla gelen çocuklar da olayı anlatırken buldukları yerden işyerinin, evin veya otomobilin görünmediğini söylüyorlardı. Yargıç soru sorarken özellikle sözlerini seçerek konuşuyor, ancak çocuklar bir cambaz ustahıyla manevra yapıp, neyi anlatmak istiyorlarsa onu anlatmayı başarıyorlardı. Zaman zaman üyelerin kendi aralarında hukuki nitelime üzerine yaptıkları tartışmalarda geçen hukuki terimleri iştirip itiraz etmeye bile yeltenenler oluyordu. Çocuklar mahkemenin kapısından sanki çocukça olan birçok şeyi dışarıda bırakarak giriyorlardı. Çocuk yargılaması alanında çalışan bir kamu görevlisi bu durumu şöyle okuyordu: "Biz bunları çocuk olarak görmüyoruz, çocuk olmaktan çıkmışlar."

Çocukların mahkeme salonundaki hazırlıklı ve belletilmiş halleri genelde tek bir durum karşısında değişiyordu. Yargıç, sanık vekili yerinde duran avukata söz verip, de avukat "müvekkilimin ifadesine katılıyorum, beraatine karar verilmesini, talebimiz yerinde görülmediği takdirde ceza kanunundaki lehine hükümlerin uygulanmasına" dediği anda, çocukların yüzünde şaşkınlık ifadesi beliriyordu. Çocuklarla mahkeme salonunun dışında yaptığım görüşmelerden, çocukların büyük çoğunluğunun lehlerine konuştuklarını anladıkları bu insanları ilk defa gördükleri anlaşılıyordu.

Mahkeme salonundan çıkan çocuklarla koridorda konuşup kendimi tanıtıyor; telefon numaramı verip, eğer kabul ederlerse başlarından geçenler, yaşadıkları çevre, nasıl bir ortamda büyüdüğü hakkında onlarla konuşmak istediğimi söylüyordum. "Hayat boş, her şey boş, biz ekmeğimize bakalım, sen de boş ver bunları abla" diyen de oldu; hemen ayak üstü hayatını, ailesini anlatmaya başlayan da. Yaşadığı yerin adresini verip her zaman gelebileceğimi söyleyenler çoğunluktaydı. Mahkemedeyken verdikleri açık davetiye üzerine çocukların yaşadıkları, çalıştıkları ortamlara gittiğimde ise birçok engel ve güçlükle karşılaşıyordum. Öncelikle aşmam gereken, görüşmeye gittiğim çocuğun bir akrabası olduğunu söyleyen çocuktan biraz büyük bir başka çocuk veya bir yetişkin engeli oluyordu. Çocuğu yakından tanıyınca, bu akrabalık bağının aslında ya sadece hemşehri-lik bağından ya da aynı mahallenin insanları olmaktan ibaret olduğu ortaya çıkıyordu.

Mahkeme salonuna yalnız gelip, salonda tek başına sanık yerinde duran

çocukla konuşmak üzere çalıştığı, yaşadığı ortama gittiğimde koruyucularıyla karşılaşıyor, çocuğa daha çok yaklaştığımda "suç kirveleri", "haram dayıları", "güzel abileri", "gayrimeşru amcaları" ile muhatap olmak zorunda kalıyordum. Çocukların çevresindeki bu gayrimeşru çember genelde beni kabul ediyor, onlar da hayatlarını, ortamlarını anlatmak ve bana göstermek istiyorlardı, ama çocukların çevresindeki bu gayrimeşru ve koruyucu halka tarafından geri püskürtüldüğüm de oluyordu. Bir kez, küçük yaşta sahte kimlikle fuhuş yapan bir kız çocuğunun "gazino ağası" ve ablası tarafından tehdit edilmiş, bir kez de yankesicilik suçunun sanığı olan bir kız çocuğu ile görüşmeye gittiğim Çin Çin Bağları'nda (Örnek Mahallesi) kızın halası, teyzesi olduklarını söyleyen bir grup kadın tarafından arkamdan terlik ve taş fırlatılmak suretiyle kovalandım. Bu kız çocuğu da diğer sanık çocukların hemen hepsi gibi mahkeme salonuna yalnız gelmişti. Oysa halası ve teyzesi olduğunu iddia eden kadınlar bana "ne olmuş karakola, mahkemeye düşmüşse, düşer de çıkar da, ona bir şey olmaz, sana ne" diyerek çocuğun benimle görüşmesine engel oldular.

Mahkemedeki duruşmalarda tanıdığım çocuklardan bazıları saha çalışmamın ilerlediği aşamalarda çocuk polislerinde, adli tıpta ve tutukevlerinde yeniden karşıma çıktılar. Beni yeniden gördüklerinde, "neler neler oldu abla sana anlatayım da dinle" diyerek son görüşmemizden bu yana olanları anlatmak için her seferinde artan bir hevesle benimle konuştular. Kızılay'da, Kuşulu Park' ta beni görünce, yalnız olmamalarına rağmen, benim yanıma geldiler, yanlarındaki ilk defa gördüğüm kişile-

rin gayrimeşru vukuatları da dahil olmak üzere gizlemeye gerek duymadan yaptıkları her şeyi anlattılar. Bir süre sonra artık mahkemeden tanıdığım çocukların yanında sokakta gördüğüm çocuklar da benimle görüşüyor, teması koparmıyordu. Anlatacakları yeni bir şey olmadığında hal hatır sormaya, "kitap çıktı mı" diye sormaya arar oldular.

2004- 2005 adli yılında Üçüncü Çocuk Mahkemesinin kurulmasıyla yeni tarihli dosyaların hepsine bu mahkeme bakmaya başladı. Başkanın yardımcı ve kolaylaştırıcı yaklaşımı sayesinde bu mahkemede de duruşmaları izleme ve dosyaları inceleme imkanı buldum. Bu mahkeme heyetinde kadın yoktu ve katipleri de erkekti. Çocukların tavırlarında bu durumdan kaynaklanan bir farklılık olduğunu söylemek oldukça zor. Ancak bir önceki mahkeme salonuna hakim olan ılıman iklim bu mahkemede yoktu ve çocuklar diğerinde olduğu kadar konuşmaya hevesli değildi. Bu mahkemedeki duruşmasından sonra koridorda konuştuğum hiçbir çocukla süregelen bir bağlantı kuramadığımı belirtmeliyim.

İKİNCİ KURUM: ÇOCUK POLİSİ

Suç işlediği iddiasıyla polis tarafından yakalanan çocuklar, karakoldan sonra Emniyet Müdürlüğü binası dördüncü katında bulunan "Çocuk Şube"ye getiriliyor, burada hazırlık evrakı tamamlanıyordu. Bir çocuk, şubeye getirildiğinde ilk olarak avukatla görüşmesi sağlanıyordu. CMK servisinin görevlendirilen avukat, çocuğun şubeye getirilmesinden kısa bir süre sonra şubeye geliyor, avukat görüşme odası denen bu işe tahsis edilmiş bir odada çocukla yalnız görüşüyordu.

Çocuklar gözaltına alındıktan hemen sonra ve gözaltı süresi uzatıldığı takdirde her 24 saatte bir ve salıverilmezden önce olmak üzere en az iki kez "darp cebir raporu" için adli hekime götürülmekte, 15 yaşından küçük çocuklar, "darp cebir raporu"nın dışında, "farik mümeyyiz raporu" için de adli hekim muayenesine çıkarılmaktaydı. Evrakı tamamlanan çocuk savcuya götürülmekte, ifadesi savcı tarafından alınarak hazırlık dosyası tamamlanmaktaydı. Şubeye karakoldan çocuk getirilmesiyle bu hareketlilik başlıyor, tutuklama veya salıverme kararı çıkmasına kadar devam ediyordu. Şube 24 saat hareketliydi. Çocuğu yakalayan karakol günün her saatinde çocuğu şubeye getirebiliyordu.

Şubedeki bu çalışma şekli ve çocukların hareketliliği benim çalışma zamanlarımı ve çalışma biçimimi de belirledi. Çocuklarla görüşmelerim muayeneye götürülmeleri, avukat görüşmeleri gibi nedenlerle kesintiye uğramakta, bazen de yarım kalmaktaydı. Çalışmaya ilk başladığımda akşam üzeri 18:00-19:00 sularında şubeye gidiyor, gecenin ilerleyen saatlerine dek çocuklarla görüşüyordum. Görüşmelerin tamamlanmamasına rağmen saatin gece yarısını geçmesi üzerine çocuk şubede sabahladığım gecelerin sayısı hayli fazlaydı. Çocuklar gece geç saatlerde uyumak yerine konuşmayı tercih ediyorlardı.

Şubeye gelen çocuklar iki gruba ayrılmaktaydı: Adli çocuk ve idari çocuk. Bir suçta karıştığı iddiasıyla tutulan çocuklara, şubede adli büro baktığı için adli çocuk denmekte; sokakta yanında bir yetişkin olmayan, başı boş izlenimi veren çocuklara, çocuk şubeye getirildiklerinde, bunlarla idari büro ilgilen-

diği için idari çocuk adı verilmekteydi. Genelde sokakta dilenen, selpak, yara bandı vs. satan ve küçük yaştaki çocuklar idari çocuk olarak şubeye getiriliyordu. İdari çocuklar adli çocukların tutulduğu parmaklıkla kapalı gözaltı odalarında değil tv ve koltukların bulunduğu genişçe bir odada tutuluyorlardı.

Şube, uzun bir koridorun iki yanındaki odalardan oluşmaktaydı. Pek büyük olmayan parmaklıklı gözaltı odalarında, çocukların üzerinde uyuduğu duvar kenarına yerleştirilmiş sıralar vardı. İki adet gözaltı odasından başka iki de yatakhane vardı. Parmaklıklı gözaltı odasında erkek çocuklar, yatakhane veya tv odasında ise genelde kız çocukları bulunuyordu. Tuvalet gitmek veya su içmek isteyen çocuklar, nezarethane görevlisi memura seslenerek kapıyı açtırıyor ve koridorun sonundaki tuvaleti kullanıyorlardı. Yemeklerini ise içinde büyükçe bir masa ve buzdolabı bulunan bir mutfakta yiyorlardı.

Çocuklarla, "müdafî görüşme odası" adı verilen odada yalnız görüşme ve görüşmeler sırasında ses kayıt cihazı kullanmama izin verilmişti. Çocuklara kendimi tanıtırken özellikle, polis olmadığımı, adliyede çalışmadığımı, avukatları olmadığımı vurgularak üniversitede çalıştığımı ve polise getirilen çocuklar hakkında bir kitap hazırladığımı belirtiyordum. Kitapta onlarla ilgili isim veya herhangi bir kimlik bilgisinin yer almayacağını söyleyerek ses kayıt cihazını anlattıklarımı unutmamak için kullanacağımı ekliyordum. En kısa görüşme bir saat sürüyordu. Çocuklar sık sık açık uçlu sorularda uzun açıklamalar yapıyor, akıllarına geleni anlatıyorlardı. Bu yüzden bir görüşme ortalama bir buçuk saat

sürüyor, görüşmenin bitmesine rağmen sohbet etmek istiyorlardı. Şubedeki bir yıl kadar süren çalışmalarım boyunca sadece bir kez bir çocuk görüşmek istemedi. Bazen beni koridordan geçerken gören bir iki saat önce görüştüğüm çocuklar "biraz önce unuttuğum anlatmayı beni çağır abla da onları anlatacayım" diyorlardı.

Polis memurlarının beni uyardığı "dikkat edin bu çocuk tehlikeli" veya "madde bağımlısı" dedikleri çocuklar en kolay güvenip açılanlar oluyordu. Memurlar çocukların ne anlattığını merak ediyor ve gerçeği söylemeyeceklerini düşünüyorlardı. Çocukların çoğu zaman inkar etmeden karıştıkları suçları bana anlattıklarını duyan memurlar şaşırıyorlardı. Benim onların iddia edilen suç işleyip işlemedikleriyle ilgilenmediğimi anladıklarında çocuklar, kendiliklerinden anlatıyorlar ama arada bir beni tartmayı da ihmal etmiyorlardı. Zaman zaman onlar da bana soru yöneltiyor özel hayatımı, nereli olduğumu, benim görüşme formundaki bir soruya nasıl cevap vereceğimi merak ediyorlardı. Onlarca çocuk bir yıl içerisinde birkaç kez yeniden şubede karşımıza çıktı. Bazen haftada iki kere şubeye getirilen çocuklar oluyordu.

Çocuklar genelde kendilerine uygulanan adli prosedür hakkında bilgi sahibiydi. Bana bilgilerini teyit etmek için soru soruyorlardı. Genelde savcının karşısına çıkarılıp serbest bırakılma beklentisi içindeydiler. Ancak bu beklentileri gerçekleşmediği durumlarda, gözaltı süreleri uzatıldığında veya aileye teslim kararına rağmen onları teslim alacak kimsenin gelmemesi üzerine şubede geçirdikleri süre uzayınca, bir belirsizlik duygusuna ve korkuya kapılıyorlardı. Böyle durumlarda hakim ne

karar vereceğini, savcının ne yapacağını, polis ne zaman onları serbest bırakacağını soruyorlar, aldıkları cevaptan tatmin olmayarak bir süre sonra yeniden bu konuyu açıyorlardı. Bilinmezlik ve endişe içerisinde beklerken benden cep telefonumu kullanmayı veya onlara sigara vermemi istiyorlardı. Sigara içmelerine şubede izin verilmiyordu ama onlar bir yolunu buluyorlardı. Bir sigara veya bir iki telefon denemesinden sonra (genelde aradıkları telefonlara ulaşamıyorlardı), hayatlarının, mahallelerinin, arkadaş ortamlarının ne kadar "pislik", "kötülük" ve "bela" ile dolu olduğunu anlatıyorlardı. Hayatından memnun olan çok az çocuk vardı. Hayatından nefretle söz edenler değiştirmeyi istemiyor, değiştiremeyeceğini düşündüğü için de üstüne kafa yormayı gereksiz buluyordu. Birçoğu kendine ne olacağı umurunda değilmiş havasına bürünüyor ancak bir süre sonra endişeleri açığa çıkıyor ve polis onları ne zaman salıvereceğini bilip bilmediğini soruyorlardı.

Çocuklarla görüşürken onlara yarımda getirdiğim kek, poğaç, çikolata, meyve suyu gibi şeyleri ikram ediyordum. Utana sıkıla önce poğaçayı yiyorlardı. Çikolata vs de yemelerini önerdiğimde, doyduklarını söyleyerek daha fazlasını istemiyorlardı. Çoğunun ailesi poliste olduğunu ya bilmiyor ya da haber verilmesine rağmen polise gelmiyordu. Ailesinin arayıp sorduğu, para, yemek bıraktığı çocukların daha mahcup ve nedamet getirmiş tavırları dikkat çekiyordu.

Kendisini almaya ailesinden kimse gelmediği için günlerce şubede kalan çocuklar oluyordu. Banyo yapamamaktan, tv'de istedikleri diziyi seyredememekten yakınıp, herhangi bir şeyi

bahane edip ağlamaya başlıyorlardı. Susturabilmek çok güçtü. Yaşı küçük olanlar ve kızlar yüksek sesle ağlıyor, koridorda sesleri yankılanıyordu. Madde bağımlısı olup şubede madde yoksunluğuna giren çocukları susturabilmek veya bir şeye ikna edebilmek de oldukça güçtü. Amir veya komiserlerden birinin konuşması üzerine sakinleşiyorlar, ama bir süre sonra şubede sükunet yeniden bozuluyordu. Sentetik uyuşturucunun etkisinde olduğunu söyleyen bir çocuk görüşme sırasında, ikram ettiklerim arasından bir poğaçayı yemiş, daha sonra görüşmenin üstünden birkaç saat geçmesine rağmen beni tekrar görmek istemişti. Çocuğu görmeye gözaltı odasına gittiğimde, çocuk bana poğaçanın içine ne koyduğumu sordu. Görüşme öncesi aldığı maddenin etkisi yüzünden durup oturmadığını söyleyen çocuk görüşmeden çıkıp uyuduğunu, poğaçanın içine koyduğumu iddia ettiği sakinleştirici uyuşturucudan biraz daha istediğini söylüyordu. Ne dediysem ikna olmayınca, çareyi çocuğa bir poğaçaya daha vermekte buldum. Poğaçayı yedi ve hemen uyudu.

Birkaç ay geçtikten sonra çalışma saatlerimi kaydırarak, sabah sekizde gelip akşama kadar çalışmaya başladım. Memurların çalışma saatleri ve yerleri değişiyordu. Bir süre sonra şubede görev yapan memurların tamamını tanıyordum. Kadın polis memurları azınlıktaydı ve çocuklar en çok onları seviyordu. Çocukların memurlarla ve memurların çocuklarla ilişkileri her iki taraf açısından da gelgitli idi. Bir an süt liman olan ortalık bir an sonra geriliyordu. Çocuklar yanlış bir şey yaptıklarında veya saygısızca bir şey söylediklerinde memurlar kızıp azarlıyor,

küsüp konuşmuyorlardı. Çocuklar kadim polislere nazlanabiliyorlar hatta şımarıklık, "çocukluk" bile yapabiliyorlardı. Çocuklar "en çok bunu seviyorum" dedikleri memur hakkında bir anda fikirlerini değiştirebiliyorlardı. Bu durumu da "aydan post, polisten dost olmaz" sözüyle ifade ediyorlardı. Memurlarla sürekli beraberdim ve bana alıştıklarını, "sizin kadroyu üniversiteden buraya aldırılım" diyerek ifade ediyorlardı. Yediklerini, içtiklerini benimle paylaşıyorlar, ben de çocukların getirilmesini beklerken onlara dosyalama işlerinde yardım ediyordum. Çalışmam hakkında birçok soru soruyorlar, fikirlerini paylaşıyorlardı. Çocukları bu yola özellikle iten ailelerden söz ediyorlar, çocukların durumundan onları doğurup sahipsiz ve ilgisiz bırakan aileleri suçluyorlardı. Polislik mesleğinden, polisin teröre veya öğrenci eylemlerine bakışına kadar her konuda sohbet etmeye hevesliydim. "Efendi hırsızlar"dan saygıyla söz ediyor, belalı çeteleri koruyanların polisi korumadığını ima ediyorlardı. Çinçin'e "tabii ki girmeyeceğini" anlatan bir polis memuru, "arkamdan çoluğuma çocuğuma bakacak mı bu devlet? "Nerede, bakmaz!; benim anam ağlayacağına başkasının ağlasın" diyordu. Daha sonra bu sözü çocukların ağzından duyduğum. Polis memurları ile çocukların aynı dili konuşup aynı müziği dinlediğine tanık olmak ilginçti.

Aynı suça karışıkları iddiasıyla, birlikte getirilen çocuklarla önce tek görüşme, ardından da grup görüşmeleri yaptım. Suç ortağı oldukları iddia edilen, birlikte yakalanan çocuklar genelde akraba idiler. Akraba olmayanlar da ya hemşehri ya da aynı mahallenin çocuğuydu. Polis deneyimi en fazla

olan çocuğun grup üzerindeki etkisi açıkça gözlenebiliyordu. Grup üyeleri görüşme sırasında genelde birbirlerini kolluyor, birbirlerinin sözlerini destekliyordu. Nadiren de olsa görüşme sırasında aralarında tartışan gruplar da oldu. Grubun üyelerinden bazı çocukların daha sonra farklı gruplar içinde ve farklı suç tiplerine karışıkları iddiasıyla şubeye getirildiğine tanık oldum. Önceki grup aynı suçla tekrar şubeye geldiğinde, gruba yeni katılanlar oluyor; grup üyeleri sürekli değişiyor; arıyor ama eksilmiyordu. Önceki görüşmede birlikte konuştuğum arkadaşlarımı sorduğumda, "o artık bizim yanımıza gelmiyor (...) larla geziyor", "oto ya çıkıyor" veya "eve giriyor" ya da "telefona geziyor"² cevabını alıyor, o çocuğun "habitusunu" değiştirdiğini ve yeni "habitusta" yaygın olan suç türüne geçtiğini anlıyordum. Aynı grubun aynı tür suç iddiasıyla birden çok geldiği oluyordu. Grubun hep birlikte farklı bir suç türüne geçiş yaptığını hiç tanık olmadım. Bazen önceleri onlarla gezen bir arkadaşları hakkında "Hızlı koşturuyor. Yakında gayrimeşrular ahr yanına. Ya da Yukarıdaki (Allah) alır." dediklerini işitiyordum.

Görüşme formundaki soruları sevip, "hayatımı yazmışsın oraya" diyenler de oluyordu, sorulardan sıkılıp kendi istediklerini anlatmak isteyenler de. Konuşmanın bir yerinde ölümcül bir illete yakalanan bir aile üyesi, yakın akraba veya kendisi hakkında bir hastalık hikayesi mutlaka geçiyordu. "Kan tükürmek", "kan işemek", "psikolojisi bozulup eliyle dişini sökmek", "Atatürk'ün hastalığı", "beynin büyüyerek kafatasını patlatması" gibi ibarelerle

hastalıklar tanımlıyorlar, dehşet verici ayrıntıları kanıksamış bir ifadeyle anlatıyorlardı. Trafikte duran arabalara sel-pak satan kız kardeşinin arabanın camından uzatılan paranın yere düşmesi üzerine, yere eğilmişken saçının araba cantına takılarak hareket eden arabayla sürüklenmesini ve kafatasının ezilip gözlerinin asfalta bulaşmasını uzun uzun anlatan çocuk gibi.

Görüşme formundaki soruları anlamakta zorlanan çok az çocuk oldu. Madde etkisindeki çocuklar bile çok zorlanmadan sorulara yoğunlaşabiliyorlardı; en azından hiçbir görüşmeyi bu nedenle yarım bırakmak zorunda kalmadım. Yaptığım çalışma ile ilgileniyor, bunun ne işe yarayacağını bile bana soruyorlardı. "Bu yazdıklarım bizim hayatımızı değiştirecek mi?" diyen tiner bağımlısı karton toplayan çocuklardan birinin sorusu karşısında yanıt vermekte zorlandığımı itiraf etmeliyim. Aslında çoğu zaman soruları beni hayrete düşürecek kadar zeka ve muhakeme yeteneği ile doluydu. Devlet, mafya, Tanrı, kader, cennet, yoksulluk, para, aile, zengin olmak gibi konularda çok kafa yordukları konuşmalarından anlaşılıyordu.

Görüşmenin sonunda çocuklara telefonumu veriyor, istedikleri takdirde arayabileceklerini söylüyordum. Aramayan çocuk olmadı. En azından bir kez arıyorlar, şubeden çıktıklarını ve nerede olduklarını söylüyorlardı. Hatta çocuklardan biri aileye teslim için Doğubeyazıt'a götürülürken polisin elinden kaçmış, beni arayarak görüşmek istemişti. Telefonlar daha sonra da kesilmiyordu. Arahklı olarak halen arayıp hayatlarında olan gelişmelerden

(2) Otomobil hırsızlığı, evden hırsızlık, cep telefonu gaspı ve yağma için kullanılan tabir.

haberdar ediyorlar ve benim kitabımı soruyorlar. Bayramlar, yılbaşı ve kutsal günlerde mani biçimindeki mesajlar göndermeyi de ihmal etmiyorlar. Bazı çocuklar ise polisten çıkınca tövbe ettiklerini söylüyorlar, yeni girdikleri işi veya devam ettikleri okulu anlatıyorlardı. Tövbe eden çocuklar, bazen annelerine, ağabeylerine telefon açıtırıp onlarla konuşmamı istiyordu. Aileler büyük olasılıkla çocuğun anlattıklarına dayanarak, çocuğunun gayrimeşruyu bırakmasında benim payım olduğunu düşünüyor ve "Allah razı olsun" diyorlardı. Bir kız çocuğu bırakılmasının ardından beni aramış ağabeyi olduğunu söyleyen genç bir erkekle konuşmamı istemişti. Ağabey aslında Hacı Hüseyinli olan ama Ankara'da hırsızlık iddiasıyla yakalanan kızı İstanbul'a geri götürdüğünü söylüyor, beni Hacı Hüseyin'e davet ediyor ve teşekkürlerini sunuyordu. Ne için teşekkür ettiklerini ve teşekkürü hak etmek için ne yaptığını tespit etmek güç. Polise düştüklerinde onlara yakınlık gösteren, ilgilenip anlattıklarını dinleyen "iyi biri" olarak görüyor olmaları kuvvetle muhtemel.

ÜÇÜNCÜ KURUM: ADLİ TIP

Bir suça karıştığı iddiasıyla çocuk şubeye getirilen 15 yaşından küçük çocukların "farik mümeyyiz" muayeneleri Ankara Adliyesi içindeki Adli Tıp Kurumu Başkanlığı'na bağlı çalışan Adli Tıp Şube Müdürlüğü'nde yapılmaktaydı. Muayeneleri yerinde gözlemek ve çocuk yargılama sistemindeki süreci kesintisiz izlemek amacıyla Adli Tıp Kurumu Başkanlığı'ndan izin alarak 05.07-02.08.2005 tarihleri arasında muayenelerde hazır bulunarak katılımlı gözlem yaptım.

İki doktor aynı anda, genişçe bir salonda hasta kabul ediyordu. Muayene için ayrılmış bir oda vardı, ancak hastayı soyunmuş bir vaziyette muayene etmeleri gerektiğinde doktorlar bu odayı kullanıyordu. Adliyenin birinci katındaki adli tıp şube müdürlüğünün önü, adliyenin her zaman en kalabalık yerlerinden biriydi. Sabah dokuzda başlayan muayenelere öğle yemeğinde ara veriliyor öğleden sonra beşe kadar hasta bakılıyordu. Kanuna göre adli hekim tarafından düzenlenmesi öngörülen birçok rapor burada veriliyordu. Trafik suçlarında alkol muayenesinden, ölüm raporuna veya fiili livata raporuna kadar birçok muayene ve raporu hazırlayan şubede dört doktor nöbetleşe çalışıyordu. Kapının önündeki kalabalık nedeniyle, doktorlar her bir muayeneye iki-üç dakikadan fazla zaman ayıramıyordu.

Çocuklar, çocuk şubeden polislerin nezaretinde getiriliyor, muayene sırasında polisler dışarıda bekliyordu. Salonda iki doktor aynı anda hasta bakıyordu. Çocuklar içeri girince katip ve katibe tarafından yönlendiriliyor, doktorun önündeki sandalyeye oturmaları isteniyordu. Üç dakikalık muayenede, genelde çocuğa nereli olduğunu, ailesini ve işlediği iddia olunan olayı soran doktor, çocuğu konuşturarak çocuğun işlediği suçun farkında ve sonuçlarını algılayabilecek yetenekte olup olmadığını anlamaya çalışıyordu. Doktor, simit sattığını söyleyen bir çocuğa "10 simit kaç lira eder, 5000 lira versem üstüne ne verirsin" gibi sorular sorarken diğer çocuklara da "ekmek kaç para, 10 kg demir mi ağır 10 kg pamuk mu" gibi sorular yöneliyordu. Çocuklar konuşmaya pek hevesli değillerdi, "evet,

hayır, yok, var" gibi cevaplar veriyorlar, lafı ağızlarında geveliyorlardı.

Doktorlar muayene koşullarından memnun değillerdi ve bunu "çok vaka olduğu için yüzeysel ve hızlı bakıyoruz", "aslında her suç türüne özel vermeliyiz raporu ama böyle olmuyor; çocuğun o fiilinin suç olup olmadığını bilmesi çok önemli ama bunu öğrenmek iki dakikalık muayenede zor" şeklinde ifade ediyorlardı. Muayene esnasında doktorlar ilk olarak çocuğun yaşına baktıklarını söylüyorlardı. 12 yaşında ve ilk olayı olan bir çocukla 14-15 yaşlarındaki bir çocuğu aynı şekilde değerlendirmediklerini, 13 ve yukarısını farik mümeyyiz değil demek için ileri yaşlar olarak gördüklerini belirtiyorlardı. Çocuğun nüfusundaki yaşından büyük veya küçük gösterdiği düşünülen durumlarda mutlaka kemik incelemesi isteniyordu. Çünkü doktorlar için ilk halledilmesi gereken yaş konusuydu. Bunun ardından zeka geriliği meselesi geliyordu. Çocukta zeka geriliği olup olmadığını da, bu konuşmada anlamaya çalışıyorlardı. Çocukluk çağı psikozlarından birinin varlığı, çocuğun fiilini oyun olarak görmesi, psiko-sosyal gelişim, sosyal çevre, ailenin teşviği gibi hususlar ikincil kalıyor ve bunları derinlemesine araştırmaya zaman bulunamıyordu.

Adli hekim muayenesinin, sürecin diğer aşamaları kadar çocukların ilgi ve merakını çekmediği gözlenebiliyordu. Doktoru herhangi bir şeye ikna etmek için çaba sarf etmiyorlar ve sık sık "bilmiyorum" cevabını veriyorlardı. Burada tam olarak ne yapıldığını ve adli tıp muayenesinin ne işlerine yarayacağını bilemiyorlardı. Çocuklara sorduğumda, "polis gözaltında dövüldü mü dövmedi mi" diye doktora çıkartıl-

dıklarını söylediler. Doktorun işledikleri iddia edilen fiil hakkında ve kendileri hakkında sorduğu soruları, muayeneyle ilgisiz bir nevi sohbet olarak değerlendirildikleri anlaşılıyordu.

Adli Tıp Şubede yaptığım katılımlı gözlemler sırasında, daha önce polis şubeye getirilmiş çocuklarla karşılaşmıştım ve adliye koridorunda konuşuyorduk. Yeniden getirilmelerine sebep olan olayı anlatıyorlar, arkadaşlarından, aile üyelerinden haberler veriyorlar, ama poliste iken sordukları kendi durumlarının ne olacağı hakkındaki soruları burada sormuyorlardı.

DÖRDÜNCÜ KURUM: ÇOCUK CEZAEVLERİ ve İSLAHEVLERİ

İlk olarak 2004 yılı Haziran ayında çocuk cezaevlerinde ve islahevlerinde tutulan çocuklarla mülakat çalışması yürütmek için Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'ne yaptığım başvuruya ve ardından Adalet Bakanlığı Çocuk Gözetim birimi ile altı ay süren yazışmalara rağmen bir sonuç elde edilemedi. Bu birimde çalışan sosyal çalışmacı görevlinin, "bu tez çok iddialı", "ya bu çalışmanın sonucu basına Çinçin'den hırsız, Yeni doğan'dan gaspçı çıkıyor diye yansır", "benim kafam bu tezi basmadı, ölçme-değerlendirmeci arkadaşlarıma bir sorayım" gibi mazeretler ileri sürmesi üzerine yazışmalar bu noktada kesildi. Ancak altı ay sonra bu birimde çalışan sosyal çalışmacı kadronun değişmesi üzerine, başvuruyu aynı biçimde tekrar yaptım ve bu sefer, başvurunun hemen ardından, çalışma takdir ve beğeni ile karşılanıp Elazığ ve Ankara kapalı ve

açık infaz kurumlarında çocuklarla mülakat yapmam için izin verildi.

Uygulama alanı olarak Elazığ ve Ankara'nın seçilmesi ile ilgili gerekçeler şöyle sıralanabilir: Elazığ, son 15 yılda Doğu ve Güneydoğu'daki kent ve köylerden en fazla göç almış Doğu Anadolu kenti olmasının yanında, Doğu ve Güneydoğu bölgelerinin tek çocuk işlahevine sahip kenti olması nedeniyle çalışma konusu açısından önem taşımaktaydı. Türkiye genelindeki üç (açık infaz kurumu) işlahevinden (Ankara, İzmir ve Elazığ) biri olan Elazığ işlahevi, Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunda işlenmiş suçlardan verilmiş hükümlerin açık infaz kurumu olarak yetkilendirilmişti. Çalışmanın sadece ülkenin batısında suça karışmış çocuklara ait veriler üzerine temellenmesi gibi bir yoksunlukla malul olmaması ve ülkenin doğusunda suça karışmış çocuklara ait verilere ulaşmak üzere Elazığ cezaevi ve işlahevi, mülakatları gerçekleştirmeye en uygun kurumlar olarak belirdiğinden, Bakanlığa yapılan başvuru Elazığ ve Ankara kurumlarını kapsamaktaydı. Bu kurumlarda sadece erkek çocuklarının cezaları infaz ediliyordu.

Elazığ'ın 10 km. dışındaydı Kapalı Ceza İnfaz Kurumu, o dönemde kurumda bulunan çocukların tamamı ile görüştim. Görüşmeler sırasında ses kayıt cihazı kullanmama izin verilmediği için, görüşme formundaki açık uçlu sorularda çocukların anlattıklarını not aldım. Çocuklar, infaz koruma memurları tarafından koğuştan sırayla çıkarılıp cezaevinin içinde eğitim servisi olarak hazırlanmış dersliklerden oluşan bir bölüme getiriliyorlardı ve bu dersliklerden birinde yalnız görüşmemiz sağlanıyordu. Ceza infaz koruma

memurlarından güvenliğim için kapıyı açık bırakmam konusunda beni uyarılar olmasına rağmen, çocuklarla yalnız kaldığım odanın kapısını kapalı tutmaktan tedirgin olmuyordum. Çocuklar öylesine efendi ve saygılıydılar ki, benden izin istemeden yanımda sigara bile içmiyor, kapıdan çıkarken her zaman yol veriyorlardı. Dolayısıyla çocukların yanında kendimi tedirgin hissetmemi veya güvenliğimden endişe etmemi gerektiren hiçbir durumla karşılaşmadım.

Çocukların büyük çoğunluğu köy ve ilçe doğumluydu. Çoğu bir süre önce köyden ilçeye veya ilçeden kente göç etmiş ailelerin çocuğuydu. Bingöl, Tunceli, Diyarbakır'dan göç etmiş ailelerin çocukları olanlar olduğu gibi, bu kentlerin köylerinden, ilçelerinden bağlı buldukları kent merkezine aileleriyle göç etmiş çocuklar da vardı. Bu son grup o kentlerde suça karışmış, tutuklanmış, ve yargılanmış ve haklarında verilen hükmün infazı için Elazığ cezaevine konmuşlardı. Diğerlerine göre azınlıkta olan bir grup çocuk vardı ki, onların aileleri köyde, ilçede yaşamayı sürdürüyorlar, ama çocuklar büyük kentlere gidip geliyor; geçici işlerde çalışıyorlardı. Bunun adına "gurbetle çıkmak" diyorlardı. Görüştüğüm çocukların yaşam öykülerinde kırsaldan kente göç olgusuna rastlamadığım çocuk olmadı. Kendisi kent doğumlu olan çocuğun mutlaka ailesi göç etmişti. Memleketle bağlantıları zayıflamış ama kopmamıştı. Ailenin yaşlı üyeleri birçok örnekte göç etmemiş, kırsalda kalmıştı. Birçoklarında ailenin büyükleri bölgedeki terör olaylarının takvimine göre köye geri dönmüş, boş bir köyde iki- üç hane olarak yaşamaktaydı.

Çocukların büyük çoğunluğunun 1987-1988 doğumlu olduğunu ve 6-7 yaşlarında kente geldiklerini göz önüne alarak, 90'larda bölgede yaşanan terör ve istikrarsızlığın yarattığı büyük göç dalgasına rastlayan toplumsal hareketliliğin toplumsal sonuçları çocukların hikayelerinde karşıma çıkıyordu. "Kente kaç kişi geldiniz" sorusuna Ankara'da 3-5 arası yanıt alırken Elazığ'da "15 hane" veya "bütün köy" gibi yanıtlar aldım. Bazılarının "terör zamanı" anıları tazeydi. Örgütün kaçırdığı ağabey, sabaha karşı alevler yükselen tarlalar ve evler, bir gecede toparlanıp göç eden köyler çocukların hikayelerinde kanıksanmış bir arka planı oluşturmaktaydı. Çocuklar köydeki toprakların büyük kısmının boş durduğunu; eskiden ailece işlediklerini, şimdi herkesin bir yere dağıldığını, bu nedenle toprağa bakacak kimsenin kalmadığını anlatıyorlardı. Arada bir gidip köyde tek kalan büyük hala, amca veya dede gibi aile büyüklerinin işlediği küçük bir bahçeye yardım ettiklerini ekliyorlardı. Çocuklar, köye dönüp orada yaşamak isterler mi diye sorulduğunda, net bir şekilde hayır diyorlardı. "Tohuma, gübreyle, ilaca para bulacaksın, bir de çalışacak işçi toplayacaksın, adam kalmadı ki köyde." "Köyde para kazanamazsın ki, bir karının doyar" "Köyde cahil kalırsın, her gün aynı" gibi gerekçeleri bu konuda düşünülmüş, konuşulmuş olduğunu işaret eder nitelikteydi. Köye dönme-yecek olsalar da çoğu köyünden büyük bir özlemle söz ediyor, kendi köylüsteni olan birinden bahsederken "toprağım" diye hitap ediyordu.

İlçeden göç eden ailelerin çocukları da babalarının çalıştığı işkolunun yok olmasının veya kurumun özelleştirilip kapatılmasının ardından kente geldiklerini anlatıyorlardı. Maden (Eti Ferrokrom) veya mermer ocağı işçisi, yöreye özgü yumurta topuk ayakkabı ustası, terzi, sulama kanalı bekçisi iken işsiz kalanların çocukları, yaşamlarındaki olayların gelişimini aktarırken, tanık oldukları bu değişimi genelde tevekkülle karşılamış görünüyorlardı. Babasının işini kaybetmesini ve ardından yaşadıklarını anlatan 16 yaşındaki bir delikanlı hem utanıyor hem de ağlıyordu.

Aslında çocukların tamamına ege-men olan bir hava vardı; ağırbaşlı, beyefendi halleri, buldukları yere düşmekten ötürü kendilerinden utanmaları ve sadece kendilerini suçlamaları, Ankara'da rastlamadığım bir durumdu. Doğu Anadolu erkek kültüründe önemli yer tutan "gakgoşluk", "dadaşlık", "delikanlılık" racununun kalıntılarıyla karşılaştığımı Elazığ'da elliye yakın çocukla görüştüğümde sonra anlayabildim. Mağrur ve terbiyeli üslupları, nedamet getirmiş üzgün halleri, bu çocukların, Ankara-İstanbul'da suça karışmış çocuklarla karşılaştırıldıklarında, suç dünyasında daha az profesyonel kaldıklarını düşündürüyordu.

Görüşmeler oldukça uzun sürüyordu. Sabah sekizde başlayıp 18.30'a kadar çalışmama rağmen, günde iki görüşme ancak tamamlanıyordu; çünkü benim onlara yönelttiğim kadar çocukların da bana soracak soruları vardı. Yeryüzünde bu kadar farklı dilin neden var olduğunu merak edip "ne olmuş da

(3) Terör zamanı: Çocukların bölgede silahlı çatışmaların yoğun olarak yaşandığı dönemi işaret etmek için kullandıkları tabir.

onlar İngiliz, biz Kürt, siz Türk olmuşsunuz” diye soranların yanı sıra, “devlet sana para verir, git Elazığ’a Orhan’ı bul soru sor?” diyen de vardı. Bunun para karşılığı yapılan bir çalışma olmadığını anladıklarında, benim için üzümlü vazgeçmemi ve gidip para getirecek bir iş yapmamı öneriyorlardı. Bazıları bu durum karşısında minnet duyarak, “ama sen yine de yaz bu kitabı, belki bizim gibilere faydası olur” diyorlardı.

Çocuklarla aynı yemeği yiyor, onların çalıştığı çay ocağında çaylarını içiyordum. Bardağımı hiç boş bırakmıyorlardı. “Bugün çok içtim, içmeye-yim” deyince keyifleri kaçıyor, ben de kırmamak için her getirdikleri çayı içiyordum. Beni konukları olarak görüyorlar ve ikramda bulunuyorlardı. Her ne sebeple olursa olsun, ikramlarını geri çevirmenin aramızdaki ilişkiyi zedeleyebileceğini kestirebiliyordum. Çokça çay içmenin yanı sıra, hatırı sayılır miktarda boncuk işinden yapılmış tespih, bileklik ve maşallahlarımız oldu. Akademik çalışmalara ve işbirliğine son derece açık olan müdür ve ikinci müdürlerin sağladıkları imkanlar ve özveriyle çalışan kurum personelinin yardımları sayesinde hafta sonları da çalışarak mülakatları tamamladım.

Cezaevinin ardından Elazığ Çocuk İslahevi’ndeki çocuklarla mülakat yapmaya başladım. Çalışma devam ederken, cezaevlerinin adı “kapalı ceza infaz kurumu”, islahatlarının adı da “çocuk eğitimevi” olarak değiştirildi. Çocuk eğitimevindeki çocuklar davaları devam ederken kapalı infaz kurumunda kalmış, hüküm verilip kesinleştikten sonra eğitimevine alınmışlardı. Çocuklar burada cezaevindeki gibi kapalı de-ğillerdi. Genişçe bir bahçenin ortasın-

daki eğitimevi şehrin içindeydi. Eğitimevi’ndeki çocuklardan bazıları dışarıda okula gidiyor veya çalışıyor. Burada çocuklar günlük ihtiyaçlarını karşılamakta oldukça aktif görev alıyorlar; yemekhanede yemek yapıyor, kaloriferi yakıyor, temizlik yapıyorlar; akşamları da kurumda verilen çeşitli meslek ve bilgi edindirme kurslarına katılıyorlardı. Gündüz dışarıda çalışan ve okula giden çocuklarla da akşam görüşerek kurumda çalışmayı tamamladım.

Eğitimevi’ndeki çocuklar arasında Elazığ doğumlu yoktu. Diyarbakır, Sirt, Malatya, Mardin, Batman, Urfa, Tunceli ve Antep’in ilçe ve köylerinde doğmuşlar, kent merkezine veya Adana, Mersin gibi kentlere göç etmişlerdi. Göç ve işsiz aileler konusunda, cezaevinde gördüğüme çok yakın bir tabloyla karşılaştım ve doğdukları topraklardan ayrılmalarına ilişkin benzer hikayeler dinledim. Çocukların halleri, duruşları da cezaevindeki gözlediklerim gibiydi; tek fark, çocukların Eğitimevi’ndeki rahat tavırlarıydı. Kurum içinde, bahçede rahat dolaşabiliyorlar, çarşıya gidebiliyorlardı. Bu hareket serbestisi tavırlarına yansıyor. Kurumu ve kurum idarecilerinin kararlarını eleştiriyorlar, eleştirilerini kurumda görev yapan öğretmenlere yakıma şeklinde iletebiliyorlardı. Çocukların en fazla yakındıkları konu, çalışmak gibi görünüyordu. Cezaevinde hiçbir şeyle uğraşmadan kapalı kalmanın daha iyi olduğunu söylüyorlar, birinden emir veya talimat almak istemediklerini anlatıyorlardı. Eğitimevi’nde de çocuklar benimle yemeklerini, çaylarını paylaştı, boncuk işi tesbihler armağan ettiler; yazdıkları şiirleri, manileri verdiler. Hala yazdıkları mektuplarla bon-

cuk hediyeler ve şiirler yolluyorlar ve kitap nasılı gidiyor diye soruyorlar.

Elazığ Eğitimevi’ndeki çalışmayı tamamladıktan hemen sonra, Ankara Elmadağ K tipi Kapalı Çocuk Cezaevi’nde çalışmaya başladım. Ankara’nın 41 km. kuzeydoğusundaki ilçesi Elmadağ’ın hemen dışında bulunan cezaevi, sadece çocukların bulunduğu bir ceza infaz kurumuydu. Kazada (ilçede) yapıldığı için K tipi olan cezaevi önce büyük mahkum ve tutuklular için yapılmış ve bir süre böyle hizmet vermişti; uzun bir süreden beri de çocuk cezaevi olarak kullanılmaktaydı. Doktor odası olarak tanzim edilen, ama kuruma ait bir doktor olmadığı için sık kullanılmayan bir odada çocuklarla yalnız görüşmem, cezaevi idaresi tarafından sağlandı.

Cezaevine girmeden önce Ankara’da yaşayan çocuk sayısı oldukça fazlaydı. Ankara dışında doğmuş, sonradan Ankara’ya gelmiş çocuklar kadar, kendisi Ankara doğumlu ancak ailesi Ankara dışında doğmuş çocuk da vardı. İlçelerden ve köylerden gelen çocuklar azdı. Ankara’da suçla karışmış çocukların çoğu aynı mahallelerden geliyorlar ve birbirlerini tanıyorlardı. Birbirini tanıyan çocukların aynı tip suçlara karışmış olduğunu tespit etmek zor olmadı. Genelde kolektif işlenen suçlarda suç ortakları ile birlikte cezaevine girmişlerdi. Kardeşi, amca veya dayı çocuğu da aynı cezaevinde olan çocuklar vardı. Kendisinden yaşça büyük suç ortağının Ulucanlar Cezaevi’nde olduğunu söyleyen çocuklar çoktu. Bu çocuklar kendilerini tetikçi olarak görüyor, işyeri kurşunlama ve yaralama gibi olaylara karıştıklarını anlatıyorlardı. Bireysel işlenen suçlardan dolayı cezaevinde bulunan çocuk-

lar da cezaevindeki kendi mahallesinden olan diğer çocukları tanıdığını söylüyorlardı.

Çocukların çoğu daha önce tevkif edilmişti ve mahkemede bakılan birden çok dosyaları olduğunu anlatıyorlardı. Aralarında, “af çıkarsa çıkarım yoksa bu kadar dosyayla zor” diyenler vardı. İlk tevkifi olan çocuklar genelde kavgada yaralama veya kazaen ölüme sebebiyet verme gibi olaylara karışmışlardı. “Kapatılma”ya karşı bu çocukların tavrı, birden çok tevkifi ve dosyası olan çocuklardan farklıydı. Her duruşmaya tahliye umuduyla çıkıyorlar, her an bırakılma umuduyla yaşıyorlardı. Beklentileri gerçekleşmeyince gözlerden uzak bir yerde ağlıyorlardı. Birden çok dosyası ve tevkifi olan çocuklar da elbette çıkmak istiyorlardı, ama diğerleri kadar bunu dillendirmiyorlar, belki de kendilerinde o hakkı görmüyorlardı. Kapatılmayı kanıksamış, buradaki hayata alışmış bir halleri vardı. Kendi tabirleri ile “paşa paşa yattıyorlardı”. Bu tabir onlara göre efendiliği bozmadan, kaderlerinde ne yazılmışsa onu yaşamak anlamına geliyordu. “Bizim sonumuz ya kurşun ya cezaevi” diyorlardı, yaşlarına pek uygun olmayan bir tevekkülle. İlk defa bir kurumda, çıkınca gidecek yeri olmayan, çıkınca ne yapacağını bilmediğini söyleyen bu kadar çok sayıda çocukla karşılaştım. Çocuk yuvasından yaşı dolduğu için çıkarılan olduğu gibi, ailesi kabul etmeyeceği veya bakacak durumda olmadığı için gidecek yeri olmayan çocuklar da vardı. Onlar da tahliyelerine kalan günleri sayıyorlardı, ama giderek büyüyen bir korkuyla. “Burası sokakta kalmaktan iyi. Karnımız doyuyor, hem sıcak” diyordu bir çocuk durumunu anlatmak için. “Hiç yollamasalar beni buradan,

ne güzel pislik yok, hap yok, tertemiz” diyordu bir diğeri.

Görüşmeler havanın açık olduğu günler oldukça uzun sürüyordu. Görüşme yaptığım oda ikinci kattaydı ve penceresinden cezaevini çevreleyen duvarın müsaade ettiği kadar karşı tepedeki evler ve otoyol görünüyordu. Ancak, bu manzaranın görülmesi için havanın sisli ve kapalı olmaması gerekiyordu. Aralık ayındaki görüşmeler sırasında, havanın açık olduğu günlerde, görüşme için alt kattaki koşullardan çıkarılan çocuklar biraz daha kalıp dışarıyı seyredilebilir için benden izin istiyorlardı. Bazen parmaklıkların camının önünde durup yoldan geçen kamyonlardan, uzaktan görünen evlerden konuşuyorduk. “Buraksalar buradan Ankara’ya kadar yürüsem, adımlarımı saymadan” demişti bir çocuk. Çay ocağında çalışan, ilk tevkifi ve dosyası olan çocuk sabahları bana çay getirdiğinde, “dışarıda” havanın nasıl olduğunu soruyordu. “Soğuk, buz gibi” dediğimde “ne güzel” diye karşılık veriyordu. Günün sadece 8 saatini parmaklıklar ve kapalı kapılar arkasında geçirmenin ruh halimde yarattığı sıkıntıyı tecrübe ettikten sonra, buradaki çocukların ve bir ömür bu kurumlarda çalışmış personelin psikolojik durumunu tahayyül bile edemiyordum. Gerek müdür ve ikinci müdürler gerekse personel ile aramda oluşan güzel diyalog, kapanmanın bana yaşattığı travmayı hafifletiyor, onların yardımlarıyla duruma alışıyordum. Çocukların hazırlanmasına katıldığı yemeklerden yiyip, getirdikleri çayları içerek ve yine birçok boncuk işi hediyeler olarak buradaki çalışmayı tamamlayıp Keçiören Çocuk Eğitimevi’ndeki görüşmelere başladım.

Keçiören Çocuk Eğitimevi, içinde lojmanların, Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkif evleri Personeli Yetiştirme Merkezi’ nin ve bir de erkek lisesinin bulunduğu büyük bir bahçede yer almaktaydı. Büyük ağaçlar, bakımlı bir yeşil alan ve süs bitkilerinin yetiştirildiği bir sera da bulunan güzel bir bahçeydi. Çocuklar lisede okuyan öğrencilerin de gelip yemek yediği yemekhanede çalışıyor, top sahasında oynuyor, kısacası müstemilat içerisinde serbest hareket edebiliyorlardı. Zaten dışarıda okuyan ve çalışan çocuklar hayli fazlaydı. Parmaklıklar ve ağır demir kapıların yokluğu çocukların tavırlarını etkiliyor, görüşmelere rahat ve daha hafif bir hava hakim oluyordu. Çocuklar hep bir şeylerle ilgileniyor, hep meşgul oluyorlardı. Çağırduğum çocuğun bulunup uğraştığı işi bırakıp gelmesi zaman alıyordu. Burada da çocuklar gündelik işleri büyük ölçüde kendileri görüyorlardı. Temizlik, yemek, bulaşık gibi işlerde aktif görev aldıkları gibi, kurumda verilen meslek ve eğitim kurslarına da katılıyorlardı. Buradaki çocuklar da Elazığ Eğitimevi’ ndekiler gibi çalışmaktan genelde pek memnun değillerdi; ama burada da, Elazığ’daki gibi, meslek edindiği ve eğitimine devam edebildiği için hayatından memnun olan çocuklar vardı.

Kırsaldan gelen ve kırsalda suça karışmış çocuklar, diğer cezaevi ve eğitim evlerinde olduğu gibi, burada da vardı. Bunlar genelde “töre cinayeti” diye adlandırılan suçlara karışmışlardı. Bu çocuklar küçük bir çevrede doğup büyümüşler ve ilk defa yaşam alanlarını terk edip buraya gelmişlerdi. Çalışmayı yadırgamayan, kurumun kurallarından şikayet etmeyen çocuklar genelde bu çocuklardı. Çalışıp ailelerine pa-

ra gönderdiklerini gururla söylüyorlardı. İstanbul, İzmir gibi metropollerde de suça karışmış, birden çok tevkifi olan çocuklar kuruma eleştiriler yöneliyor, çalışmaktan yakınıyorlardı. Kurumda görev yapan sosyal çalışmacının çocuklarla iyi ilişkiler kurduğu gözleniyordu. Çocukların bir işe yerleştirilmeleriyle veya okuldaki durumlarıyla sosyal çalışmacının yakından ilgilendiğine tanık oldum.

Kurumdaki bazı çocuklarla daha önce poliste mülakat yapmıştım. “Yine mi kitap hazırlıyon abla” diye gülerek

içeri giriyorlardı. Onlarla görüşmeyeli başlarından geçenler hakkında konuşuyor; arkadaşları, aileleri hakkında sohbet ediyorduk. Kurumdaki çocuklar, psikolog ve sosyal çalışmacılarla konuşmaya alışkındı. Kurumda çalışan kadın personel sayısının fazlalığı ve çocuklarla iç içe bulunmalarının çocuklar üzerindeki olumlu etkisi gözlenebiliyordu. Ayrıca çocukların çıkan yemeğin kalitesinden şikayet etmediği tek kurumun burası olduğunu eklemeliyim. Keçiören Eğitimevi’ndeki mülakatların tamamlanması ile saha uygulamasını da tamamlamış oldum.